

Sultan Abdülmecid Dönemi Medreseli İsyanı'nda Rusya Faktörü

The Russia Factor in the Rebellion of Madrasah Student During the Period of Sultan Abdülmecid

Eylem ÖZTÜRKÇİ

Phd., Van, Türkiye

Dr., Van, Türkiye

Orcid: 0000-0003-0434-7717 eylemozturkci@hotmail.com

Cavid QASIMOV

Prof. Dr., Yüzüncü Yıl University, Faculty of Literature, History Department, Van, Türkiye

Prof. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Van, Türkiye

Orcid: 0000-0001-7566-3181 cavidahmedoglu@gmail.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Öztürkci, E. and Qasimov, C. (2024). The Russia Factor in the Rebellion of Madrasah Student During the Period of Sultan Abdülmecid. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 64, 230-242.

Öztürkci, E. ve Qasimov, C. (2024). Sultan Abdülmecid Dönemi Medreseli İsyanı'nda Rusya Faktörü. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 64, 230-242.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 15 February/Şubat 2024

Accepted/Kabul Tarihi: 07 June/Haziran 2024

Published/Yayın Tarihi: 30 June/Haziran 2024

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June/Haziran

Issue/Sayı: 64 **Pages/Sayfa:** 230-242

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Eylem Öztürkci- Cavid Qasimov).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Osmanlı Devleti'nin önemli eğitim kurumlarından olan medreselerin tarihsel süreç içinde bozulmaya başlaması ile burada eğitim gören talebeler de etkilenmiş ve eğitim dışı faaliyetlere yönelmişlerdir. Bu isyanlar devlet tarafından bastırılıp, bu hareketlere katılanlar da cezalandırılmışlardır. Sultan Abdülmecid döneminde çıkan isyan XIX. yüzyıl isyanlarının ilk örneğini oluşturması ve sonraki isyan hareketlerini etkilemesi bakımından ayrıca dikkate değerdir. Sultan Abdülmecid dönemi medreseli isyanı iç ve dış kaynaklı çeşitli faktörlerin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Devlet adamları arasındaki iktidar mücadelesi, medreselilerin sosyo-ekonomik durumlarının kötüleşmesi gibi unsurlar isyanların iç dinamiklerini oluştururken, XIX. yüzyılda tekrarlanan Osmanlı-Rus savaşları ve Rusya'nın devletin içişlerine müdahale girişimleri isyanın dış dinamiğini oluşturur. Bu çalışmayla, isyanda Rusya faktörü tartışılmaktadır. Osmanlı-Rus siyasî ilişkileri, bu ilişkilerin medreseliler tarafından algılanış şekli ve Rusya karşıtlığının isyana etkileri, doküman taraması yöntemiyle başta BOA, resmî yayınlar, dönemin basını gibi birincil kaynaklar ve karşı tarafın yaklaşımını çalışmaya yansıtma bağlamında Rus kaynakları da kullanılarak irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rus faktörü, Medrese talebesi isyanı.

Abstract

The madrasahs, one of the important educational institutions of the Ottoman Empire, began to deteriorate in the historical process, the students studying there were also affected and turned to non-educational activities. These rebellions were suppressed by the state, and those who participated in these movements were punished. The rebellion that broke out during the reign of Sultan Abdülmecid is noteworthy in terms of the first example of the 19th century rebellions and influencing subsequent rebellion movements. The madrasah rebellion during the reign of Sultan Abdülmecid emerged under the influence of various internal and external factors. While factors such as the struggle for power between statesmen and the deterioration of the socio-economic situation of madrasah students constituted the internal dynamics of the rebellions, the Ottoman-Russian wars repeated in the 19th century and the Russia's attempts to intervene in the internal affairs of the state constituted the external dynamic of the rebellion. In this study, the Russian factor in the rebellion is discussed. Ottoman-Russian political relations, the way these relations were perceived by madrasah students and the effects of anti-Russian sentiment on the rebellion, has been tried to be examined by document analysis method and also in the study primary sources such as the Presidential Archive, official publications, the press of the period, as well as Russian sources in the context of reflecting the approach of the other side to the study has been used.

Keywords: Ottoman Empire, Russian Factor, The Rebellion of Madrasah student

Giriş

Osmanlı Devleti'nde medreseler, devletin kurumsal yapısının olgunlaşmasındaki temel etkenlerden birini oluşturmaktadır. Bu etki XVI. Yüzyılda zirveye çıkmıştır. Ancak bu yüzyıldan itibaren memleketin siyasî, iktisadî ve içtimaî durumunun bozulması ile medreselerin işlevlerinde de aksamalar görülmeye başlamıştır. Medreselerin tedrici bir bozulmanın içine girmesi hem müderrislere hem de talebelere yansımıştır. Asayişsizlikten faydalanan medreseliler çeşitli suçlara karışmışlardır. Daha çok ekonomik sebeplere dayanan suçlar içerisinde adam öldürmeden soyguna kadar çeşitli ahlak dışı suçlar bulunmaktadır. Celâli İsyanlarının yoğun olarak yaşandığı yıllarda talebeler, diğer isyancı gruplar ile kitlesel eylemlere de karışmışlardır. XVI. Yüzyılın ortalarında isyanlarda etkili bir yere sahip olan talebeler, III. Murad devrinde sorun olmaktan çıkmışlardır. Alınan sert tedbirler ile medreselerde asayiş sağlanmaya çalışılmıştır (Karademir, 2016, s. 35; Akdağ, 1949, s. 362 v.d.).

XVI. yüzyılda daha çok iç dinamiklerin etkili olduğu ekonomik nedenlere dayanan medreseli isyanları, XIX. yüzyıla gelindiğinde Rusya faktörünün de etkisiyle daha çok siyasî temellere oturmuştur. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi konjonktürü ve özellikle Osmanlı-Rus ilişkileri medreselileri yakından ilgilendiren bir alan olmuştur. Osmanlı Devleti'nin 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası Rusya'nın müdahalelerine açık bir hale gelmesi üzerine Ruslar, gayrimüslimlerin çıkardıkları isyanlarda onların yanında yer alarak teşvik ve yardımlarda bulundular. Ayrıca Osmanlı'ya karşı 1806-1812 ve 1828-1829 yıllarında devam eden savaşlar sonunda 1829 Edirne Antlaşması yaptılar. Bu kazanımlarının ardından Rusya, Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Karadeniz ve Boğazlar'ı vesayeti altına aldı. Bu durumu Avrupa için tehlikeli gören İngiltere, 1841 Boğazlar Mukavelesiyle çok uluslu bir statüko oluşturdu. Bu gelişmeler üzerine Rusya eski politikasına dönerek Osmanlı Devleti'ni yıkıp mirasını paylaşma yollarına başvurdu. Bu amaçla 1844'te İngiltere'ye bir teklifte bulundu fakat bu teklifi olumlu karşılanmadı. Osmanlı Devleti'ni "Hasta Adam" olarak nitelendiren Çar I. Nikola, Hamilton Seymour ile görüşerek Osmanlı toprakları ile ilgili düşüncelerini şu sözleri ile açıkladı: "Kollarımız arasında hasta bir adam var. Çok hasta. Size açıkça söyleyeyim ki, gereken bütün tedbirleri almadan önce onu günün birinde kaybetmemiz büyük felaket olacaktır" (Кудрявцева, 2017, s. 7-24; Hayreddin Bey, t.y. s. 169). Ancak İngiltere, Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne taraf bir politika izlediği için, Rusya ile anlaşmaya yanaşmadı. Çar I. Nikola, 20 Şubat 1853 günü İngiliz elçisiyle tekrar görüştü. Eflak ve Boğdan'ın fiilen himayesi altında bulunduğunu ifade eden Çar, Sırbistan ve Bulgaristan'ın da Osmanlı Devleti'nden ayrılıp Rus himayesine girebileceklerini, Mısır ve Girit'in ise İngiltere himayesi altına alınabileceğini söyledi. Ancak İngiltere hükümeti, Çar'ın bu tekliflerini reddetti ((Быскочков, 2001, s. 145; Şimşir, 1994, s. 77-78). Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik bütün bu düşmanca politikaları, Osmanlı kamuoyunda olduğu gibi ulema arasında ve medreselilerde yoğun bir Rusya karşıtlığına sebep oldu. Osmanlı Devleti'nin diplomatik girişimlerinin sonuçsuz kalması, Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi özellikle Sinop Baskını'nda müslüman ahalinin katledilmesi medreselilerde de öfke seline yol açtı ve Abdülmecid dönemi medreseli isyanına giden sürecin kilometre taşlarını oluşturdu.

Medreseli isyanları, XIX. yüzyıl Osmanlı tarihinde dış politika ve iç politika üzerinde etkili bir faktör olmasına karşın literatürde hak ettiği karşılığı bulamamıştır. Oldukça sınırlı literatür içinde yer alan çalışmalardan Zafer Karademir'in Osmanlı Dönemi'nde Medreseli Olayları adlı Yüksek Lisans çalışmasında Sultan Abdülmecid Dönemi Medreseli İsyanı'na değinilmemiş, İltir Turan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Öğrenci Siyasal Faaliyeti adlı makale çalışmasında ise isyanın sebepleri üzerinde durulmamış ve özellikle dış dinamiğine değinilmemiştir. Bu çalışmayla Sultan Abdülmecid Dönemi Medreseli İsyanı Rusya Faktörü bağlamında irdelenmeye çalışılmaktadır. Çalışmada öncelikle Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni baskı altına almaya yönelik politikaları, Kutsal Yerler Sorunu, Büyükelçi Menşikov'un faaliyetleri, Viyana Notası ve Sinop Baskını bağlamında incelenmiştir. Daha sonra isyanın ortaya çıkışı ve bastırılması tartışılmış ve veriler ışığında çeşitli çıkarımlara gidilmiştir.

1. Kutsal Yerler Meselesi ve Menşikov'un İstanbul'a Gelişi

Osmanlı toprakları üzerinde İngiltere ile bir anlaşmaya varamayacağını anlayan Çar I. Nikola, tek başına hareket etmeye karar verdi ve Kutsal Yerler Sorunu'nu ele aldı. Katolik ve Ortodokslar arasında bir çekişme alanı olan Kutsal Yerler (Kudüs ve çevresi), Rusya ve Fransa arasında da nüfuz mücadelesine sahne oldu. Rusya, bu problemi Osmanlı Devleti'ni parçalama amacına ulaşmada bir araç olarak kullanma düşüncesindeydi.

Çar I. Nikola, Osmanlı Devleti'ni koruyuculuğu altına alabilmek amacıyla Prens Menşikov'u, olağanüstü yetkilerle Büyükelçi olarak Bâb-ı Âli'ye gönderdi. Menşikov, kalabalık bir heyetle 28 Şubat 1853'te İstanbul'a geldi (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), A. AMD, 50/56; BOA, İ. HR, 327/21182; Ефимов, 2018, s. 10-13). Bir elçiden ziyade bir general gibi binlerce Ortodoks tarafından karşılanan Prens Menşikov, İstanbul'u etkisi altına alacak hareketlerde bulunmaya başladı. Protokol gereği yapması gereken resmî ziyaretlerden önce Rus dostluğu ile bilinen Hüsrev Paşa ile görüşmeye resmî üniformasıyla gitti. Ancak, Sadrazam Damad Mehmet Ali Paşa'yı sivil elbise ile ziyaret etti.

Sadrızamdan sonra diplomatik kaideler gereğince Hariciye Nazırı Fuat Paşa'yı ziyaret etmesi gerekirken bunu yapmadı. Ayrıca görüşme niyetinde olmadığını da bildirdi (Karal, s. 227-228; Kurat, 1990, s. 72). Bu durum üzerine Hariciye Nazırı Fuat Paşa istifa etti. Onun yerine Rifat Paşa atandı (BOA, İ. DH, 280/17578). Bu durum, bir büyükelçinin ziyaret etmemesiyle Hariciye vekili istifa etmek zorunda kalan Osmanlı Devleti'nin dış politikasının ne kadar dengelere dayalı ve kırılğan olduğunu göstermesi bakımından çarpıcıdır.

Prens Menşikov, 19 Mart 1853'te Bâb-ı Âli'ye Rusya'nın Osmanlı Devleti'nden isteklerini bildirdi. Bu istekler; Rum Ortodoks Kilisesi'nin Kutsal Yerler Sorunu'ndaki isteklerinin kabul edilmesi ve Ortodoks Kilisesi'nin ayrıcalıklarının bir senetle belirlenmesi idi. Bu istekler aslında, Osmanlı sınırları içinde yaşayan Ortodoksların Rusya'nın koruyuculuğuna verilmesini esas alıyordu (АНИСИМОВ, 2011, s. 1-18). Ayrıca gizli isteklerde bulunan Menşikov; Ruslar ve Osmanlılar arasında bir ittifak yapılmasını öneriyordu. Buna göre, Osmanlı Devleti Batılı devletler ile savaşacak olur ise Rusya, Osmanlı'ya yardım edecekti. Bu duruma karşılık Osmanlı Devleti, kendi topraklarındaki Ortodoksların koruyuculuk hakkını Rusya'ya verecekti. Bu teklifleri ile Rusya'nın amacı Osmanlı Devleti'ni koruyuculuğu altına almaktı. Bu şekilde Rusya, Hünkâr İskeleyi Antlaşması'yla Osmanlı Devleti üzerinde elde ettiği kazançlardan daha fazlasını elde edecekti (Iorga, 1948, s. 456; Uçarol, 2019, s. 244).

Bâb-ı Âli, Menşikov'un bu isteklerini İngiliz ve Fransızlara bildirdi. İngiliz elçisi Lord Stratford Canning, Kutsal Yerler hakkındaki isteklerin adalete uygun bir şekilde incelenmesini, ancak Ortodoksların, Rusların himayesine girmesi isteğinin kabul edilmemesini tavsiye etti (Poole, 1959, s. 174). Bu arada İngiliz donanması Malta'dan Karadeniz'e doğru harekete geçti (BOA, A. AMD, 43/46). 1853 Nisan ayı içerisinde İngiliz ve Fransız ve elçileri ile Menşikov arasında Kutsal Yerler Sorunu görüşülüp, tarafları memnun edecek şekilde sonuçlandırıldı. Ancak 5 Mayıs 1853 günü Menşikov, Bâb-ı Âli'ye bir ultimatom verip Osmanlı Devleti'nin sınırları içindeki Ortodoksların koruyuculuk hakkının kendilerine verildiğine değinen bir senedin verilmesini istedi. Bu isteklerinin kabul edilmesi için beş günlük zaman tanıdı (Uçarol, 2019, s. 245; Mehmed Salahaddin, 2021, s. 63). Bu süre sonunda Osmanlı Hükümeti, Menşikov'a cevap verdi ve Rus isteklerinin kabul edilmediğini bildirdi. Ayrıca Rifat Paşa resmî cevabında, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile dostça münasebetleri sürdürüleceğini, Rumlara verilen ayrıcalıkların devam edeceğini vurguladı (Şimşir, 1994, s. 79; BOA, HR. SYS, 1188/7). Bunun üzerine Menşikov 11 Mayıs'ta başka bir ultimatom göndererek 14 Mayıs'a kadar cevap verilmesini istedi. Bu arada Menşikov, Sultanı da ziyaret ederek Hariciye Nazırlığı'na Rifat Paşa yerine Reşid Paşa'nın getirilmesini sağladı. Osmanlı Devleti'ne sadık yüksek rütbeli Rumların kendisine yaptıkları telkin sonucu Menşikov, bu yola başvurmuştu (Türkgeldi, 2012, s. 12-13; Anderson, 2001, s. 140). Ancak Reşid Paşa, Rusya'dan ziyade İngiltere ve Fransa'nın taraftarıydı. Ayrıca Rusya'nın Bâb-ı Âli'yle ilişkilerini kesmeye varabilecek korkutmalarını savaş işareti kabul etmeyen Reşid Paşa, cevabını şu şekilde bildirdi: "imtiyazat-ı mezhebiyye gibi bir madde-i nazikeye malumat-ı kâfiye kesb etmeksizin cevab-ı sarih vermek mümkün olmayıp fakat Rusya devlet-i fahimesiyle olan her dürlü münasebât-ı dostanenin muhafazası nezd-i hazret-i padişahide bi-gayet mültezem olduğundan tarafeyni hoşnud edecek bir suret." Paşa, Menşikov'dan beş altı gün mühlet istedi (BOA, HR. SYS, 1188/8). Bu arada Paşa, Londra elçisi Kostaki Musurus'tan bir mektup almıştı. Musurus, İngiltere'den Osmanlı Devleti'nin bağımsızlık haklarını koruma adına teminat aldığını bildirmişti. Berlin'deki maslahatgüzar Ali Efendi de Prusya siyasetinin kayıtsız şartsız Rusya yanlısı olmadığını ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yaptığı tekliflerin haksızlığını rapor ediyordu. Daha önce Paris büyükelçisi Veli Paşa da Menşikov'un davranışına karşı Fransızların tepkisini bildirmişti (BOA, A. AMD, 44/81; BOA, A. AMD, 44/82; BOA, İ. HR. 327/21188). Bu haberler Reşid Paşa'ya cesaret veriyordu.

Reşid Paşa, 17 Mayıs 1853'te ulema ve devlet adamlarından meydana gelen kırk altı kişilik bir meclis oluşturdu. Rus tekliflerine kırk üç kişilik bir çokluk ile red kararı verildi. Rusya, bu durumu ilişkileri kesme için bir neden olarak kabul etti (Anderson, 2001, s. 141). Menşikov, Mayıs'ın 19'unda, Osmanlı Hükümeti ve Rusya arasında diplomatik ilişkilerin kesildiğini açıkladı. Fırtına sebebiyle iki gün daha İstanbul'da beklemek zorunda kaldı. Bu süre zarfı içinde diplomatik faaliyetler yine devam etti. Ancak Menşikov, isteklerinden vazgeçmedi. Bu arada Reşid Paşa, oğlu Salih Bey'i Menşikov'a gönderdi. Salih Bey, son Osmanlı notasını elden verdi ve Menşikov'un İstanbul'dan ayrılma kararından üzüntü duyduğunu bildirdi. Fakat Büyükelçi, karardan dönmedi ve 21 Mayıs 1853'te elçilik personeliyle beraber İstanbul'dan ayrıldı. Bu nedenle, Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki diplomatik ilişkiler kesildi. Menşikov'un gemisinin Karadeniz'e açılmasından bir gün sonra Rusya Büyükelçiliği'nin kapılarındaki ve önündeki kartallı arma, orada toplanan Rumların heyecanlı bakışları karşısında yerlerinden indirildi. Bu olaydan sonra asil elçilik heyeti Rusların işlerinin izlenmesi yetkisini Prusya Elçiliği'ne verip 26 Mayıs 1853 günü İstanbul'dan ayrıldı (Armaoğlu, 2017, s. 246; Uçarol, 2019, s. 245).

Menşikov'un İstanbul'dan ayrılmasının ardından 31 Mayıs 1853'te Rusya'nın Dışişleri Bakanı olan Kont Nesselrode, bir diplomasi görevlisi ile Reşid Paşa'ya bir mektup gönderdi. Bu mektupta Menşikov'un davranışını haklı bulduğunu, Rus ordularının birkaç hafta içinde Osmanlı sınırlarını geçeceklerini bildiriyor ve Menşikov'un İstanbul'u terk etmesinden önce Bâb-ı Âli'ye bıraktığı notanın imzalanmasını istiyordu. Bu nota, Odesa'da bekleyen Menşikov'a ulaştırılacaktı. Ancak Osmanlı Hükümeti, bu öneriyi de reddedince Rus görevli İstanbul'dan ayrıldı (Сaxapов, 2018, s. 13; Tuncer, 2003, s. 56).

Bu zaman zarfında Bâb-ı Âli, Hristiyan ve Yahudi tebaasını memnun edecek ve Rus şikâyetlerine mahal vermeyecek yeni bir ferman üzerinde çalışmaktaydı. 7 Haziran'da Rum patrikliğine Bâb-ı Âli'nin Ortodoks tebaasının haklarını ve imtiyazlarını eskiden olduğu gibi teminat altına alan bir ferman çıkarıldı (Poole, 1959, s. 184). Daha sonra Reşid Paşa, 16 Haziran'da Rus Başbakanı Nesselrode'a cevaben yazdığı mektupta, Rusya ile diplomatik ilişkilerin kesilmesinden Bâb-ı Âli'nin derin üzüntü içinde olduğunu belirtti. Menşikov'un isteklerinin Osmanlı Devleti'nin bağımsızlık ve egemenlik hakları ile bağdaşmadığını ve Rum Ortodoks kilisesinin eskiden beri yararlandığı ayrıcalıklarının, haklarının ve dokunulmazlıklarının Sultan Abdülmecid'in son fermantasyla yeniden teyit edildiğini bildirdi. Rusya'nın Osmanlı topraklarını işgal kararını, yumuşak bir dille kınadı ve bu durumun Rus Çarı'nın barış güvencesiyle bağdaşmadığını açıkladı. Rusya'ya karşı düşmanlık niyeti taşımayan Bâb-ı Âli'nin, Rusya ile eski ilişkilerin yeniden kurulmasını arzuladığını, Saint-Petersburg'a elçi göndererek müzakerelere başlamak ve Rusya'yla anlaşma yapmak düşüncesinde olduğunu belirtti. Yapılacak anlaşmanın, Osmanlı Devleti'nin egemenliği ile bağımsızlığına zarar vermeyecek nitelikte olması gerektiğine dikkat çekti (Şimşir, 1994, s. 84). Reşid Paşa, Nesselrode'a yazdığı mektupta yumuşak bir üslup kullanmış ve gerginliği yatıştırmaya çalışmıştı. Ayrıca Rusya ile uzlaşma yollarını da aramaktaydı.

Rus Dış İşler Bakanı Nesselrode, bu mektubun Rus tekliflerinin reddi demek olduğu belirtti. Sultan Abdülmecid'in tek taraflı yayınladığı Rum Ortodoks kilisesinin hak ve ayrıcalıklarını yeniden teyit eden bu fermanını yeterli bulmadı (Лисовой, 2007, s. 1-39). Ortodoks Kilisesi'ne verilen tavizlerin uluslararası anlaşma gücünde olacak bir belgeyle perçinlenmesini istiyordu. Osmanlı Devleti de böyle bir belgenin Osmanlı Ortodoks tebaası üzerinde Rus himayesinin kabul anlamına geleceği ve bunun ileride devletin varlığını tehlikeye koyacağını biliyordu. Bu noktada anlaşmazlık da çözümlenemedi. Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki anlaşmazlığın devam etmesi üzerine, 22 Haziran 1853'te Ruslar Eflak-Boğdan'ı işgal ettiler (Şimşir, 1994, s. 85; Kurat, 19 s. 73). Rusya, işgal sonrası bir bildiri yayınlayıp; bu durumun savaş açma ilanı olmadığını, geçici olan bu işgalin Ortodoks kilisesi ile ilgili isteklerin kabul edilmesi ve Çanakkale Boğazı'nda bulunan İngiltere ile Fransa gemilerinin geri çekilmesi şartıyla sona ereceğini bildirdi. Osmanlı Hükümeti işgali protesto edip, bu durumu Avrupa devletlerine resmen bildirdi (BOA, HR,SYS, 1188/ 11; BOA, HSD. AFT, 1/51).

Bu protesto kararından sonra Sultan Abdülmecid, halkın da bu durumdan haberdar olması için Ceride-i Havadis'te bir açıklama yayımlattı. Bu açıklamada şu şekildeydi (Ceride-i Havadis, h-27.10.1269; Takvim-i Vekayi, H-08.11.1269):

“Bazı hususdan dolayı Devlet-i ‘Aliyye ile Rusya Devleti beyninde muvâfakat hasil olamaması cihetiyle Rusya Devleti Devlet-i ‘Aliyye ile münasebât-ı resmiyesini kat’ itmiş ve Dersa’adetten sefareti dahi kaldırmış olduğundan ve devlet-i müşarün ileyhanın berri ve bahri tedârikât-ı külliyesi dahi meydanda bulunduğundan saltanat-ı seniyyenin dahi sarf-ı ihtiyatı ve tahaffuzu olmak üzere ba’zı tedâbir-i ‘askeriyye ve istihkâmiyyeye teşebbüs buyurduğu bundan mukaddemce takvim-i vekâyi’de i’lan kılınmışdı. Rusya Devletiyle münâza’ât-ı hâliyenin sebep-i hukukisi Rum kiliselerinin ve ruhbanlarının imtiyâzât-ı mezhebiyyesini Rusya Devleti bir nev’i ta’ahhüde rabt itmek isteyub Devlet-i ‘Aliyyenin dahi bi-hakkın razı olamaması kaziyesidir.”

Sultan, Rusların İstanbul'dan elçisini geri çektiğini ve savaş arzusunda olduğunu belirtti. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin gerekli tedbirleri alması gerektiğini, Rusların Ortodoks hakları ile ilgili olarak imtiyaz sahibi olmak istediğini, bundan dolayı Osmanlı'nın red cevabı verdiğini ve gerekenin yapılacağını bildirdi.

Bâb-ı Âli, Eflak ve Boğdan'ın işgalinden sonra Rusya'ya protesto notasını 15 Temmuz 1853'te verdi. 1841 Antlaşmasını imzalayan devletlere de sorumluluklarını hatırlatarak asla savaş yanlısı olmadığını açıkladı. Avrupalı devletler ise aralarında yapılan müzakerelerde savaşa taraftar olmadıklarını bildirdiler. Müzakereler, coğrafi konumu sebebiyle Avusturya'da yapılmaktaydı. Avusturya Hükümeti, Rusya'nın Tuna Nehri'ne inmesinden hoşnut değildi. Bu sebeple ilk defa Avrupa'da bir savaşın engellenmesi için bu denli bir çaba sarf etmişti. Ancak tüm çalışmalar sonuçsuz kalacaktı (Badem, 2017, s. 78).

2. Viyana Notası

Osmanlı Devleti, Rusya ile sorununu çözmek adına bir adım attı ve İngiltere, Fransa ve Avusturya elçilerinin katılımıyla Viyana şehrinde bir konferans düzenledi. Konferansa Rusya da davet edildi. Fakat bu toplantıya Rusya iştirak etmedi. Konferansta alınan kararlar gereği Osmanlı Devleti, Küçük Kaynarca ve Edirne Antlaşmalarında mevcut Ortodoks halk ile ilgili durumu onaylayacaktı (<http://militera.lib.ru/h/tarle3/06.html>). Viyana Notası olarak adlandırılan bu kararlar, Rusya tarafından kabul edildi. Notaya göre Rusya, Osmanlı Ortodoksları üzerinde kesin bir yetkiye kavuşuyordu. Osmanlı Devleti açısından bu notanın onaylanacak bir yanı yoktu. Bu yüzden, notayı kabul etmediğini konferansa katılan devletlere bildirdi. Osmanlı Devleti, savaşı istemediğini göstermek amacıyla Viyana Notası'nda bazı değişiklikler yapıp yeni bir nota hazırladı. Bu değişiklikler Osmanlı Devleti'nin hükümlerine vurgu yapıyordu. Ortodoks tebaaya verilen haklar ve ayrıcalıkların herhangi bir antlaşmanın neticesi olmadığı, Osmanlı sultanının iradesiyle bağışlandıkları belirtilmişti. Rusya, 7 Eylül 1853'te Osmanlı Devleti'nin yaptığı değişiklikleri bütünüyle reddetti (Akbulut, 2014, s. 8; Badem, 2017, s. 79). Böylece yapılan bütün diplomatik çabaların sonuçsuz kalması medreselilerde Rusya karşıtlığını körükledi.

3. İstanbul Kamuoyunda ve Medreselilerde Rusya Karşıtlığının Büyümesi

Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü hedef alan politikası sebebiyle İstanbul'da Rusya karşıtı hissiyat doruktaydı. Hükümetin yatıştırıcı yaklaşımı da çok tenkit ediliyordu. Sultan Abdülmecid, Rusya ile savaş taraftarı değildi ve saltanatı boyunca Rusya ile dostluğunu muhafaza etmek arzusunda idi (Hayreddin Bey, t.y. s. 152). Mustafa Reşid Paşa da savaştan yana olmayıp meseleyi diplomasi ile çözmeye çalışıyordu. Reşid Paşa, bir taraftan savaş taraftarlarına Rusya ile savaştan yeterli askerî gücün bulunmadığını ifade ederken diğer taraftan Rusya'ya karşı Avrupa devletlerinin desteğini almak için çaba gösteriyordu. Damad Mehmet Ali Paşa ve bazı nazırlar ile askerlerin bir kısmı ise devletin Rusya ile savaştan güçte olduğunu savunarak halk arasında Reşid Paşa'nın savaşa mâni olduğu intibasını uyandırıyorlardı (Ahmed Cevdet Paşa, 1953, s. 23). Medrese talebeleri de, tahrikâta kapılarak camilerde örgütlenmeye başladılar.

Ulema ve bazı savaş taraftarları; evlerde ve halka açık yerlerdeki Ramazan toplantılarında savaş konusunu gündeme getirerek, halkın savaş taraftarlığını arttırıyordu. Ayrıca tiyatro oyunlarında bir Türkün elindeki kılıçla binlerce Rus'u kestiği ve mağlup Rus Çarı'nın padişahın ayaklarına kapanıp af dilediği sahneler gösterilerek bu duygu perçinleniyordu. Halk arasında Rusya'ya karşı hiddetin giderek artmasından endişe duyan Bâb-ı Âli, Hristiyanlara karşı taşkınlıkları önlemek için İstanbul'daki kontrol noktalarının sayısını attırdı. Bu konuyla ilgili camilerde okutulan fermanla Padişah, Müslüman ahaliye ülkede kalan Hristiyanların tamamının Ruslar olmadığını, içlerinde Türklerin iyi dostları, Rusların düşmanlarının bulunduğunu ve bu nedenle hiçbir Hristiyan'ın sözlü veya fiilî bir şekilde incitilmemesini, aksi davranışların sert şekilde cezalandırılacağını belirtiyordu. Vilayet makamlarına da sükûnet ve düzenin muhafazası emri verildi. Valiler, Hristiyan tebaanın can ve mal emniyetini gözetmek, Müslümanlardan gelebilecek Hristiyan karşıtı aşırılıkları ne pahasına olursa olsun önlemekle görevlendirildiler (Gencer, 2007, s. 163-166).

İstanbul'da halkı savaşa teşvik eden beyannameler yayılıp, Bâb-ı Âli ve Seraskerliğe mazharlar yazılıyordu. Bu mazharlarda şu ifadeler yer verilmişti: "On iki bin askerimiz olduğu halde bütün küffârî âlemden mahv etmek kabil iken ve hamd olsun bunca asker hiçbir vakitte görülüş şey değil iken niçin tereddüd ve tevakkuf olunuyor?" (BOA. HSD. AFT. 9/4; Türkgeldi, 2013, s. 135). Savaş ihtimaline karşı toplanan askerî birlikler büyütülerek harekete geçilmesi isteniyordu.

10 Eylül 1853'te bir kısım ulema yanlarına bazı hocaları da alıp toplanarak padişaha bir arzuhal sundular. Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve hadisler zikrederek Rusya'nın teklifleri ve Osmanlı topraklarına tecavüz etmesi sebebiyle Müslümanların imamının cihad ilan etmesi gerektiğini bildirdiler (BOA. İ. MVL. 586/26350). Gereki asker ve mühimmata sahip iken cihadın terk edilmesinin caiz olmadığı bazı ayet ve hadisler örnek gösterilerek dile getirilmişti. Medrese mensuplarının savaş isteklerini şer'î hükümlere dayandıran bu hareketleri devleti sıkıntılı bir duruma sokmuştur.

Ulemanın verdiği bu arzuhali görüşmek üzere on bir nazır ve yüksek memurlardan oluşan bir Meclis-i Meşveret toplandı. Rusya'nın Osmanlı topraklarına saldırması ve talebelerin şiddetle savunduğu savaş ilanını görüşmek için gerçekleştirilen müzakerelerdeki meclisin mazbatasına göre, o zamana kadar Rusya'ya savaş ilan edilmemesinin sebebi askerî hazırlıkların yetersizliği idi. Bu konu hakkındaki sorulara Rumeli ordusu kumandanı, Rumeli ordusuna ilaveten kırk bin nizamiye askerinin yanı sıra, köprü ve istihkâmın hazırlanması için zamana ihtiyaç olduğu cevabını verdi. Seraskere göre Anadolu ordusu da benzer durumdaydı. Bâb-ı Âli, siyasi bir çözüm bulmaya çalışırken şayet siyasi bir çözüm bulunmazsa o zaman savaşın kaçınılmaz olduğu aşikârdı.

Mazbatada, Bâb-ı Âli'nin Viyana Notası'nda yapmış olduğu değişikliklerin Viyana'daki sefirler tarafından onaylandığı ve St. Petersburg'a gönderildiği ifade edilmekteydi. Petersburg'un cevabı 8-10 gün içinde bekleniyordu. Şayet cevap menfi olursa o zaman Bâb-ı Âli boyun eğmeyecekti. Nihayet meclis ulemanın önde gelen mensuplarını çağırma ve onlardan hükümetin siyasetinin yazılı onaylarını almaya karar verdi. Böylece halkın heyecanı azalacaktı. Müzakerelerde, arzuhale imza atan hocaların itaatsiz tavırlarının cezalandırılmasına da karar verildi. Bu nedenle devlet adamları ve önde gelen bazı hocalar ile huzur-ı hümayun derslerine katılanlardan oluşan bir meclis Şeyhülislamlıkta toplanacaktı. Hocalar, yaptıkları davranışların yanlışlığına ikna edilecek ve kendilerinden bir senet alınacaktı. Alınan bu karar üzerine Şeyhülislam, olaya karışan kişileri çağırıp ve yaptıklarının devlet geleneğine uymadığını, padişahın haklarının ihlal edilmesi anlamına geldiğini söyleyip hocaları sert bir dille ikaz etti. Aynı zamanda arzuhal günler süren bir zaman içinde hazırlanmış ve imza için dolaştırılmış olmasına rağmen polis tedbir almadığı görülmektedir. Polis kuvvetlerinin her zamankinden daha uyanık olması gereken böyle nazik bir dönemde kayıtsız kalması gerçekten şaşırtıcıydı. Bu yüzden Zaptiye Müşirine tetikte olması şiddetle ihtar edilmeliydi. Ertesi gün Sadrazam mazbatayı arzuhal ile Sultan'a sundu, o da nazırların kararını onayladı (BOA. İ. MVL. 586/2630).

Şeyhülislamın uyarılarına rağmen talebelerin yatışmadığı anlaşılmaktadır. Beşer-onar kişilik talebe ve hoca grupları Fatih Camii civarında toplanarak olayları müzakere ediyorlardı. Bölgeye gönderilen zaptiye, topluluk arasında bir başkaldırı fisilisinin dolaştığını bildirmekteydi. Hükümet bunun üzerine hemen bu durumu engelleme girişimlerini başlattı (BOA. İ. DH. 278/17487). Buna rağmen 11-12 Eylül'de İstanbul'da Rusya ile savaş lehine gösteri ve ayaklanmalar yapılmaktaydı. Bayezid

Camii civarında Kökcüler kapısının köşesindeki duvara kimliği belirsiz kişilerce gece bir hafta yapıştırılmış ve zaptiye memuru tarafından görülüp alınmıştı. Bu durum Zaptiye Müşiri tarafından hemen bir jurnalle Sadarete, oradan da padişaha bildirilmiştir (Anderson, 2001, s. 145; BOA. İ. DH. 281/17621; BOA. AYN. D. Nnr. 618, 60; Fatma Aliye, 1995, s. 94). Yaftada şu ifadelerle yer verilmişti:

“Ey Padişah-ı şevket-iktinah. Kaffe-i tebea'nız uğur-ı şahanenizde can ve mal ve evladlarını feda etmeğe hazır ve âmâdedirler. Siz de ecdad ve eslafınız gibi Eyyub-i Ensari hazretlerinde kuşandığınız seyf-i Muhammedi'yi kınından çıkarmak üzerinize vacib oldu. Bu babda vükelânızın vaki' olan tereddüdleri bir zamandan berü izzet-i nefis illetine mübtela olmalarından neş'et etmiştir ve bu keyfiyet hafazan-Allah cümleyi bir tehlike-i müşkileye ilka etmek ihtimali vardır. Binaen alâ-zalik asakir-i nusret-mev'udunuz ve dâiyan kullarınız hukuk-ı sarihalarının müdafaası için gavga isterler Padişahım”.

Talebeler, bu yaftada Sultan Abdülmecid'e cihadın vacib olduğunu hatırlatıp, savaşa hazır olduklarını belirtmekteydiler. İstanbul'da, medrese talebelerinin savaş lehinde yaptığı propagandalar halkı ve hükümeti etkiledi. 26 ve 27 Eylül 1853'te Mustafa Reşid Paşa'nın başkanlığında Meclis-i Umumi toplandı. Mecliste iki gün görüşüldükten sonra oybirliği ile savaşa karar verildi ve karar onaylanması için Sultan Abdülmecid'e gönderildi. Meclis kararında Rusya'nın, Viyana Notası'ndaki tekliflerinde Bâb-ı Âli'nin yaptığı değişiklikleri kabul etmemiş olduğu belirtiliyordu. Dört büyük devlet Bâb-ı Âli'den notayı değişiklik yapılmadan kabul etmesini istemiş ve içerdiği risklere karşı bazı garantiler sunmuş olmalarına rağmen bunlar yeterli değildi. Savaşın Rusya Devleti'ne açıldığı, Osmanlı Hükümeti'nin Hristiyan tebaasının bundan hiçbir şekilde rencide olmamaları gerektiği vurgulanmıştı (Türkgeldi, 1987, s. 315-319). Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, cihad ilanını tasvip eden bir fetva verdi. Bu fetvayı verirken Bakara Suresinin 90. Ayetine de atıfta bulundu. Sultan Abdülmecid, 30 Eylül 1853'te kararı onayladı (Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı, 2006, s. 156-159).

4 Ekim 1853'te Bâb-ı Âli'nin savaş ilanı Takvim-i Vekayi'de yayımlandı (Takvim-i Vekayi, H- 01.01.1270). Bu açıklamanın yanı sıra İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya'nın İstanbul'daki elçiliklerine resmî notalar gönderildi (BOA. HR. SYS. 1189/4; Ceride-i Havadis, H- 06.01.1270). Bâb-ı Âli barışçı niyetlerinin son nişanesi olarak Rumeli ordusunun komutanı Ömer Paşa'ya, Tuna ordusu Rus kumandanı General Gorçakov'a beylikleri tahliye etmesi adına on beş gün süre tanınmasını bildirdi. Ömer Paşa'nın bu ultimatoma rağmen üç hafta boyunca hiçbir şey olmadı. Bu durum İstanbul'da Ruslardan nefret eden grupları çileden çıkardı. Sokak gösterilerinin yeniden başlaması üzerine Stratford de Redcliffe, filoyu Beşike Körfezi'nden çağırdı. 23 Ekim'de Osmanlı askerleri Tuna'yı aşip Rus mevzilerine saldırdılar. Ömer Paşa'nın bu girişiminin haberi İstanbul'a ulaştığında coşkun bir sevinç yaşandı. Böylece Osmanlı- Rus savaşı başlamış oldu (Palmer, 2003, s. 132; Karal, s. 233-234).

4. Sinop Baskını

Osmanlı hükümeti, Rusya'ya resmi olarak savaş ilan ettikten sonra İstanbul ve Karadeniz'e kıyısı olan şehirler ile Karadeniz'de asker sevkıyatı yapan gemilerinin güvenliğini sağlamak mecburiyetindeydi. Mecliste alınan karar sonucu Karadeniz'de karakol vazifesi yapmak ve Kafkasya bölgesine gönderilen yardımları korumak üzere Mustafa Paşa komutasında bir filo Batum'a, Osman Paşa kumandasındaki başka bir filo da Sinop yakınlarına gönderildi. Patrona Osman Paşa kumandasında 12 gemiden oluşan bir filo oluşturuldu, İnceburun ve Amasra arasında karakol görevi verildi. Ayrıca hava şartlarının kötü olması durumunda Sinop Limanı'na sığınması bildirildi (BOA. İ. HR. 106/5182). Karadeniz'deki filonun asıl görevi ise Batum'da bulunan Osmanlı kuvvetlerine gıda ve cephane götürmektir. Bu filo Karadeniz'e açıldıktan sonra kış şartları sebebiyle zor durumda kaldı. Osman Paşa aldığı emir gereği gemisini Sinop Limanı'na demirledi. Ancak şiddetli fırtınadan gemiler epey zarar görmüştü (BOA. İ.DH. 283/17798). Osmanlı filosunun Sinop limanına sığınmasının ardından bir Rus filosu liman açıklarında görüldü. Bu Rus filosunun çekilmesinden sonra Osmanlı filosunun limandan çıkarak İstanbul'a harekete geçmesi düşünüldü. Ancak Osman Paşa, bu Rus filosunun yapabileceği bir baskında tüm Osmanlı filosunun yok olabileceği ihtimaline karşın Sinop Limanı'nda kalmayı uygun gördü. Batum civarında görevli bulunan Mustafa Paşa 23 Kasım 1853'te İstanbul'a döndüğü zaman, Karadeniz sahillerinde bazı Rus kuvvetlerine rastladığını ve Sinop'taki Osmanlı filosunun zor durumda olduğunu bildirmişti. Osmanlı filosunun şiddetli bir fırtına sonucu Sinop limanında demirli bir şekilde beklediğini haber alan Karadeniz Rus Donanması Amiralisi Nahimof, 21 Kasım'da Sinop önlerine geldi (Шигин, 1993, s. 79-82.) Filosunu birkaç gemiyle daha kuvvetlendiren Amiral 30 Kasım 1853'te Sinop Limanı'na saldırdı. Sisli hava sebebiyle Rus baskını vaktinde fark edemeyen Osmanlı filosu teslim olma işareti verdi. Fakat Rus filosu işareti görmezden gelip Osmanlı donanmasını iki saat içinde imha etti. Baskında mevcut 2.989 kişiden 2.031 şehit ve yaralı verildi. Yalnız 958'i herhangi bir yara almadan kurtuldu. Osman Paşa'nın da içinde bulunduğu 125 kişi ise esir düştü (Киреев, 2007, s. 249; Özcan, 2007, s. 13; Keleş, 2009, s. 123-126). Ruslar, yağlı paçavralar atarak şehrin yarısını yaktılar. Rus Filosunun Sinop Limanı'nda demirlenmiş durumdaki Osmanlı filosuna düzenlediği baskın ile filoyu tamamıyla mahvetmesi bununla yetinmeyip şehrin özellikle Müslümanların oturduğu mahallesini top ateşine tutarak zarar vermesi yıllarca hafızalarda canlılığını korudu. Sinop'ta sivil

halkın ölümüne sebep olan Rusya'ya karşı halk ve medrese talebeleri galeyana geldi. Var olan Rusya hoşnutsuzluğu daha da arttı (Öztürkci, 2023, s. 63).

Felaket haberini, İstanbul'a Taif Vapuru ile Müşavir Paşa getirdi (Salih Hayri, 1988, s. 47-50). Reşid Paşa, 4 Aralık'ta İngiltere ve Fransa elçiliklerine başvurarak müttefik filoların Karadeniz'e çıkmak üzere Osmanlı filosuna katılmalarını istedi. Elçilere filoların İstanbul Boğazi'nde bulunma sebebinin Osmanlı Devleti'nin sahillerini korumak olduğunu hatırlatıp onları göreve davet etti. Gerçekte Rusya, Avrupa'nın iki büyük deniz gücüne meydan okumuş oluyordu. Savaş artık Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki bir meseleden öteye geçmişti (Badem, 2017, s. 122). 4 Aralık 1853'te Karadeniz'e çıkan bir İngiliz ve bir Fransız savaş gemisi Sinop'a giderek olayı tahkik ettikten sonra bir kısım Türk personelini ve yaralıları İstanbul'a getirdi (1853-1856 Osmanlı-Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı, 1977, s. 47; Salih Hayri, 1988, s. 51).

Sinop Baskını, Rusya'da sevinçle karşılandı. Halk büyük bir coşku içindeydi. Sinop Savaşı adında bir müzikal piyes hemen sahneye konup, günlerce devam eden balolar ve eğlenceler düzenlendi (Armaoğlu, 2017, s. 250). Bu baskın Avrupa'da ise büyük bir yankı buldu ve Rusya aleyhinde haberlere sebep oldu. İngiltere ile Fransa basını bu çerçevede yayınlar yapmaya başladı. Londra'da bu olay katliam olarak adlandırıldı. Londra kamuoyu, Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldığını açıkça belirtti. Rusya'nın yalnızca müdafaada kalacağı ile ilgili o güne kadar ileri sürdüğü iddiaların gerçeği yansıtmadığı anlaşıldı. Avrupa devletlerini hiddetlendiren bir sebep de Rus amiralin Sinop'taki konsololar ile mahalli idareye haber vermeden Rumların meskûn olduğu yerlere hiçbir zarar vermeyip yalnızca Müslümanların oturduğu mahalleleri bombalamış olmasıydı (Keleş, 2009, s. 125).

Sadrazam Mustafa Naili Paşa, 11 Aralık 1853'te Sultan Abdülmecid'e Sinop vakasının sonuçlarını ve önerilen ıslah tedbirlerini sundu (BOA. İ. HR. 105/5133). Bu arada Müşavir Paşa'nın, Sinop kaymakamının ve Kastamonu valisinin raporları ve vilayet meclisinin mazbatasını sadrazamın eline ulaştırmıştı. Sadrazam, Sultan Abdülmecid'i Rus amiralinin Sinop'taki Avusturya konsolosluğuna verdiği beyandan haberdar etti. Ama bunun yalnızca Fransa ve İngiltere'yi tatmin etmek için yapılmış bir hile olduğunu yazdı. Avrupa devletlerinin, evsiz barksız kalan savaş kurbanlarına nakit bağışlarda bulunmalarının Bâb-ı Âli üzerinde zararlı etkileri olacağını ileri sürdü. Bu yüzden vali hemen yangından mağdur olanları tespit etmeye girişmeli ve onlara uygun ödemeler yapmalıydı. Ayrıca valinin yaralılarla ilgilenmesi gerektiğine de işaret etti. Sadrazam, Osmanlı Devleti'nin sahillerini başkalarının yardımı olmaksızın korunması gerektiğini ve bu işin ancak uzun vadede yapılabilecek olmasına karşın şimdilik iki kapak ve üç fırkateyni Amerikalılardan veya başka kaynaklardan satın alarak ve hâlâ Londra'da inşa edilmekte olan buharlı geminin borcunu ödeyerek donanmanın güçlendirilmesi gerektiğini bildirdi. Birkaç hafta içinde Namık Paşa'nın Londra'da borç mukavelesi yapmasının beklendiğine ve o zaman buharlı geminin bedelinin ödenebileceğine işaret etti. Sultan, sadrazamın tezkiresini iki gün sonra onayladı (Badem, 2017, s. 123).

Rusya'nın, Sinop'ta Osmanlı donanmasına zarar vermesiyle harekete geçen İngiltere ile Fransa, Bâb-ı Âli'ye savaşa giriş sebeplerinin bağımsızlıklarını korumak mı yoksa sınırlarını genişletmek mi olduğunu sordular (Türkçeldi, 1987, s. 31). Fransa ve İngiltere'nin bu notasına karşılık 17-18 Aralık 1853'te devlet erkân ve ricalinin katılımıyla Meclis-i Umumi toplandı. Şeyhülislam da fikri alınmak üzere davet edildi. Çeşitli görüşler tartışıldı. Bir görüşe göre, Rusların, yapılan masrafı karşılama şartı ile anlaşma yapılmalı, diğer görüşe göre istikbalin ancak zaferle temin edilebileceği göz önüne alınarak savaşılmalıydı. Ulema, ikinci görüşe taraftardı. Bu uğurda maaşlarından da vazgeçebileceklerini söylediler (Salih Hayri, 1988, s. 53-54). Çetin geçen görüşmeler sonucunda meclis, Tuna beyliklerinin tahliyesini, Bâb-ı Âli'nin hükümlerinin haklarının tanınmasını ve dört devletin garantisini temel alan barışı konuşmaya karar verdi. Alınan bu karardan hocaların ve Şeyhülislamın memnun olmadığını, Serasker Paşa'nın da bu kararı desteklemediğini söyleyen Rauf Bey, bunların fesad çıkarma ihtimaline karşı hemen onaylanması gerektiğini Meclis-i Vala azasından Arif Bey'e bildirdi. Fakat Arif Bey buna gerek olmadığını söyledi. Mustafa Reşid Paşa tarafından yazılan karar, meclisin toplandığı ertesi gün, katılımcılar tarafından mühürlenerek onaylatıldı (Türkçeldi, 1987, s. 327-328).

17-18 Aralık 1853'te toplanan Meclis-i Umumi'de yapılan görüşmeler savaş yanlısı talebeler için de yanlış anlaşılmaya sebep oldu. Hükümetin Rusya ile barış yapacağı düşüncesine kapıldılar. "Barışık mı olmuş ne olmuş" diyerek harekete geçtiler (BOA, İ. MVL. 302/12324).

5. 21 Aralık 1853 Medreseli İsyanı

Medrese talebeleri, Sinop faciasına rağmen Bâb-ı Âli'nin Rusya ile barış yapacağını zannederek 21 Aralık'ta camileri kapatıp, minarelerden ezan okunmasını engelleyerek dersleri boykota başladılar (BOA. İ. DH. 285/17944). Özellikle Fatih Camii Kurşunlu Medresesi talebelerinin önderliğinde Süleymaniye, Bayezid, Ayasofya civarında cami avlularında toplanıp, isyana kalkıştılar. "Şayet şimdi barış istiyorsanız niye iki ay önce harp ilan ettiniz?" diyorlardı. Talebeler, "Böyle zamanda ders okumak caiz değildir ve ilim göklere kalktı" söylemleriyle dersleri tatil edip, ders rahlesini Bayezid Caminin minarelerine astılar (İnal, 1982, s. 64). Ardından devlet ricalinin savaşa girme konusunda tereddütlü davrandığından şikâyet ettiler.

İstanbul'u daru'l-harp ilan eden talebelerin bu durumu daha önce hiç görülmemiştir (BOA. HSD. AFT. 9/4; Türkgeldi, 2012, s. 13-14).

Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, talebelerin bazı paşaların istifasını istediğini Sultan Abdülmecid'e bildirdi. Ayrıca istenmeyen gelişmelerin olabileceğine vurgu yaptı. Fakat Sultan, talebelerin bu teklifini reddetti (Fatma Aliye, 1995, s. 93-94). Bunun üzerine Seraskerlik civarına gelen talebeler, savaş karşıtı paşaların evlerinin pencerelerini kırdılar. Bu olaylar esnasında başta Sadrazam Naili Paşa olmak üzere birçok devlet adamı evlerine gidemedi. Talebelerin Mustafa Paşa'nın konağını basacağı söylentisi üzerine Mustafa Reşid Paşa, oğlu Cemil Bey'in evine sığındı (İnal, 1982, s. 64; Türkgeldi, 2013, s. 135).

Medreselilerin isyanı devam ederken Bâb-ı Âli, Rusya ile barış yapılıp yapılmadığına dair görüşlerini Ceride-i Havadis gazetesindeki şu açıklama ile bildirdi (Ceride-i Havadis, H- 22.03.1270):

“Rusya Devleti canibinden daima niyyât-ı musâlahane ibrâz olunmakta olduğundan bahisle bu babda düvel-i müttefika taraflarından Devlet-i ‘Aliyye’ye dahi icra-yı teşvikât istifsâr-ı merâm olunmuş olmasıyla iş bu şehri Rebiyyü'l-Evvel'in on yedinci Cuma ertesi ve on sekizinci Pazar günlerinde kâfe-i vükelâ ve vüzerâ ve ulemâ-yı kirâm ve ümerâ-yı berriye ve bahriyye ve ricâl-i devletten mürebbe olarak Bâb-ı ‘Ali’de akd olunan Meclis-i ‘Umumi’de maslahat-ı mutâla’a ve müzâkere olundukça çünkü Devlet-i ‘Aliyye’ce mahfûziyet-i hukuk ve tamamîyet-i mülk için ihtiyâr-ı harb olunmuş... el-halet-i hazihi meydanda musâlahâ değil mütâreke bilmevcûd olmayarak harb hali el-ân bâki olduğundan harekât-ı cariyeye hulul gelmemek için Rum ili ve Anadolu ordu-yu hümayunları müşirleri devletlû paşalar huzurâtına vesa’ir me’murin-i kirâma vuku-yı hali mübeyyin mekâtib gönderilmiş olmağla burada dahi cümlelerin ma’lumu olmak için beyân-ı keyfiyete ibtidâr kılınmıştır. Ber vech-i bâlâ bu surete taraf-ı şer’iyü'l-enverden verilmiş olan fetevâ-yı şerife hükm-i celilesine tatbiken ittifâk-ı ârâ ile karar verilmiş olduğundan bunun hilâfına her kim olur ise olsun söz söyleyecek olur ise cümle ittifâkıyla olmuş maddeye dil uzatmış olacağından ol halde müstehak olacağı te’dibât-ı icabiyesinin icrasında dakika fevt olunmayacağı itidâ-yı emrde cümlelerin ma’lumu olmak için beyan olunmuştur.”

Oybirliği ile karar verilen savaş hali devam ediyordu ve bu konu hakkında aleyhte konuşanlar beklemeksizin cezaya çarptırılacaktı. Bu kararın tercümesi Londra'da çıkan The Times gazetesinde de yayımlandı. İstanbul'da bulunan Hristiyanlara katliam yapılacağı şayiaları yayılmaya başladı. Avrupalıların yaşadıkları mahalleler olan Galata, Beyoğlu ve Tarabya'da panik ve kargaşa yaşandı. Lord Stratford, bütün diplomatları ve ailelerini İngiltere elçilik binasına davet etti. Ardından Mustafa Reşid Paşa'ya talebelere karşı kararlı durmasını yazdı. Reşid Paşa ile görüşmesinden bir netice elde edemeyen Stratford, Sultan Abdülmecid ile görüştü ve sert tedbirler alınmasında ısrar etti. Sultan, bu öneriyi kabul etti ve bazı buharlı gemiler Beykoz'dan Bâb-ı Âli yakınlarına getirildi. (Badem, 2017, s. 131-132; BOA. HR. SYS. 1346/38).

6. İsyanın Bastırılması

Talebe isyanının büyümesi üzerine Mehmed Ali Paşa, bir bölük askerle Süleymaniye Camii avlusuna çıkarak olayla ilgili olan talebe ve müderrisleri ve Bayezid'de toplanan talebelere bir kısmını tutup Bâb-ı Seraskeriye gönderdi. İsyana alakalı birçok talebe sorguya alındı ve ifadeleri Meclise gönderildi. İsyana öncülük edenler tespit edilmeye çalışıldı. Ancak talebeler isyana ön ayak olanları bilmediklerini ve kalabalık bir topluluk ile Bayezid Camii'nden Süleymaniye'ye doğru gidiyorken yoldan çevrildiklerini ifade etmişlerdi. Talebelerin ifadelerinden bir ipucu bulunamadı. Yakalanan bazı talebelerin tahliye edilmesine, bazılarının ise “günlük birer kuruş ve ikişer yüz dirhem ekme istihkakıyla” 25 Aralık 1853'te Seraskerlikte akd olunan meclis tarafından Girit Adası'na sürgüne gönderilmelerine karar verildi (BOA. İ. MVL. 302/12324; Slade, 2012, s. 180). Talebelerin sürgün edilmesi kararı Takvim-i Vekayi'de ilan edildi (Takvim-i Vekayi, H-04.05.1270).

Bu isyan hareketinin çıkmasında öncülük yapıp suçu sabit bulunan Nasuh Hoca, memleketi Uşak'a, Dağıstanlı Hamdi Efendi de memleketi olan Manisa'ya sürgün edildi (BOA. A. MKT. UM. 176/98). İsyana hareketinin teşvikçisi olarak ismi bu olaya karışan bir diğer kişi de Ahmed Cevdet Paşa'dır. O dönemde Maarif Meclisi âzası olan Ahmed Cevdet Paşa, talebeleri tahrik etmekle itham edilmiştir. Bunun üzerine Ahmed Cevdet Paşa'nın suçlu olup olmadığı tahkikinin yapılarak isyanla ilgili ifadesinin alınması istenmiştir (BOA. A. MKT. NZD. 107/106; BOA. A. MKT. NZD. 107/2). Ahmed Cevdet Paşa, yazılı bir ifade ile kendisini savunup yobaz ve erazil-i eşhas” olarak nitelendirdiği, talebelikle alakaları olmayan bu kişilerle hiçbir münasebeti olmadığını belirtmiştir (BOA. MVL. 273/48).

Talebe isyanının öncüsü olarak kaynaklarda öne çıkan bir diğer kişi de Mehmed Ali Paşa'dır. Sadarettin ayrılmasının intikamını almak ve Reşid Paşa'yı halkın gözünden düşürmek için el altından medrese talebelerini onun aleyhinde kışkırttığı belirtilmektedir. Avrupa basınına yansıyan haberlerde de talebe isyanını Mehmed Ali Paşa'nın örgütlediğine dair ifadeler kullanılmıştır (Sunay, 2015, s. 303-304).

Talebe isyanına karışanların başkentten sürülmesiyle beraber düzen yeniden sağlandı. Mecliste derslerin Cumartesi günü başlamasına karar verildiği için medreselerde derslere başlandı. Bu duruma karşı çıkanların tevkif edilmesi için bir “varaka-ı

mahsusa” bastırılıp ilgili makamlara gönderildi (BOA. A. AMD. 1265/39; BOA. A. MKT. UM. 150/75). İstanbul’da baş gösteren talebe isyanının taşrada da görülmemesi için çeşitli önlemler alındı (BOA. İ.DH. 287/18074).

İstanbul’da çıkan bu talebe isyanının ardından medreselere çeki düzen verilmesi için yedi yıldır yapılmayan medrese talebelerinin yoklamalarının yapılmasına karar verildi (BOA, A. AMD. 1265/80). Ayrıca kefalet usulünün önemi üzerinde durularak müderris, hoca ve dersiâm talebelerin isimlerinin bir deftere kaydedilmesi istendi. Kefil olmak isteyen kişilere talebenin bir kabahati görülürse kendilerinin sorumlu tutulacağı ve cezalandırılacağı bildirildi. Kayıt işleminden sonra medrese talebelerinden, talebelikten başka işlerle uğraşmamalarına dair söz alındı (BOA. İ. MVL. 302/12324).

Yapılan tahrir işlemine rağmen medreselerdeki düzensizlik devam ettiğinden, Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi’nin isteğiyle talebelere ve müderrislere uymaları gereken hususlar ile ilgili yazılı talimatlar verildi. Suç işleyenlere yeni çıkarılan Ceza Kanunnamesi’ne göre muamele yapılacağı bildirildi (BOA. İ. DH. 366/24230).

Talebe isyanı yatıştırılıp ortalık sakinleştikten sonra Damad Mehmed Ali Paşa, 30 Ocak 1854’te Seraskerlikten azledildi ve yerine Rıza Paşa atandı (BOA. HAT. 1647/6; Takvim-i Vekayi, H-04.05.1270; Ceride-i Havadis, H-04.05.1270). Şeyhülislam Arif Hikmet Bey de bu isyandan sonra makamında duramadı. Mustafa Reşid Paşa’nın teveccühünü kazanan Arif Hikmet Bey’in savaş hususunda her iki tarafı idare edici tavrı Reşid Paşa’yı rahatsız etmişti. Bu durum Şeyhülislamın sonunu hazırladı ve 21 Mart 1854 yılında azledildi. Yerine Reşid Paşa’nın takdirini kazanan Meşrepszade Arif Efendi atandı (Cevdet Paşa, 1953, s. 24; İrtem, 2007, s. 130).

Sonuç

Klasik dönemde Osmanlı Devleti’nin temel eğitim kurumu olan medreseler XVI. yüzyıldan itibaren bozulmaya başlamış ve XIX. yüzyılda sorun üreten bir merkeze dönüşmüştür. Medreseliler soygun, yağma, adam öldürme gibi adi suçlara karışmalarının yanında iyice politikleşmiş, merkezde iktidar mücadelesinin bir parçası haline gelmiş ve isyanlar çıkarmışlardır. Ekonomik daralma nedeniyle mezuniyet sonrası iş bulmada zorluk çekmeleri ve devlet adamları arasındaki iktidar mücadelesi medreseli isyanlarının iç dinamiğini oluşturur. Medreseli isyanlarında temel dış dinamik ise Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne yönelik düşmanca politikalarıdır.

İlki Sultan Abdülmecid döneminde gerçekleşen medreseli isyanında Rusya’nın Sinop katliamı gibi girişimleri talebelerin başkaldırısını kolaylaştırıcı bir unsur olmuştur. Bu hadise talebelerin duygu motivasyonu yüksek konuşmalarla harekete geçirilmesini sağlamıştır. Medrese talebeleri kamuoyundaki İslami hissiyatın da etkisiyle şer’i hükümleri ön plana çıkararak Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya savaş açmasını talep etmişlerdir. Camiler, halkı savaşa teşvik için kullanılan bir mekân olmuştur. Tüm bu baskıların etkisiyle Osmanlı Devleti Rusya’ya savaş açmıştır. Bu durumu değerlendirmek üzere toplanan Meclis-i Umumi’de yapılan görüşmeler savaş yanlısı talebeler arasında yanlış anlaşılmaya sebebiyet vermiştir. Hükümetin Rusya ile barış yapacağı düşüncesine kapılan talebeler camileri kapatıp minarelerden ezan okunmasını engellemiş ve rahlelerini ters çevirerek dersleri boykot etmişlerdir. Medreseliler, “savaş zamanı ders yapmak caiz değildir” söylemiyle isyan etmişlerdir. Bâb-ı Âli, bu isyan hareketini bastırarak suçluları cezalandırmıştır. Böylece XIX. yüzyılda meydana gelen ilk medreseli isyanı başarıya ulaşamamıştır.

1853 Medreseli İsyanı’nın Osmanlı iç politikasına yönelik önemli sonuçları olmuştur. İsyân sonunda medrese talebeleri Osmanlı devlet mekanizmasını etkileyebilecek kadar önemli bir siyasal aktör olduklarını görmüşlerdir. Sonraki dönemde de İstanbul’daki iktidar mücadelelerine karışmışlardır. Bizatihi kendileri iki büyük isyan çıkarmışlar ve diğer devlet adamları tarafından iktidar mücadelelerinde kullanılan bir araca dönüşmüşlerdir.

Medrese talebelerinin politik tutumları pragmatik çerçevede ele alınması gereken bir durumdur. Geleneksel bir kurumun temsilcileri medreseliler, Sultan Abdülmecid dönemi isyanında Rusya ile savaşılmasına karşı olan reformcu Mustafa Reşid Paşa karşısında yer alırken sonraki Sultan Abdülaziz devri isyanında ise reformist Midhat Paşa etkisinde hareket edeceklerdir.

Medreseli isyanı çeşitli ıslah girişimlerine de yol açmıştır. Medreselerde talebe yoklamaları yeniden yapılmaya başlanmıştır. Tahrir işlemi yapılarak kefalet sistemi üzerinde durulmuştur. Böylece talebelikle ilgisi olmayanlar medreselerden ayıklanarak eğitim faaliyetlerine çeki düzen verilmeye çalışılmıştır.

Medreseliler isyan esnasında ve sonrasında ulema sınıfına mensup olmanın ayrıcalığını görmüşlerdir. İsyân bastırılırken şiddet kullanılmamış, suçlu bulunan talebelere ağır cezalar verilmemiş ve çoğunlukla sürgüne tabii tutulmuşlardır. Bu yaklaşımın sonraki dönemde medreselileri cesaretlendirdiği çıkarsaması yapılabilir. Devlete karşı açık bir isyan girişiminde dahi ağır bir yaptırımla karşılaşmadıklarını gören medreseliler daha pervasız davranmışlar ve sonraki dönemlerde yine isyan girişiminde bulunmuşlardır.

Kaynakça

Arşivler

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
 A. AMD. (Sadaret-Amedi Kalemi Evrakı), 50/56, H. 13.04.1269 (M. 24 Şubat 1853).
 A. AMD. 43/46, H. 25.06.1269 (M. 5 Nisan 1853).
 A. AMD. 44/81, H. 04.08.1269 (M. 13 Mayıs 1853).
 A. AMD. 44/82, H. 05.08.1269 (M. 14 Mayıs 1853).
 A. AMD. 1265/39, H.24.03.1270 (M. 25 Aralık 1853).
 A. AMD. 1265/80, H. 03.04.1270 (M. 3 Ocak 1854).
 A. MKT. NZD. (Sadaret-Nezaret ve Devair Evrakı), 105/62, H. 23.03.1270 (M.24 Aralık 1853).
 A. MKT. NZD. 107/2, H. 05.04.1270 (M. 5 Ocak 1854).
 A. MKT. NZD. 107/106, H. 09.04.1270 (M. 9 Ocak 1854).
 A. MKT. UM. (Sadaret-Umum Vilayât Evrakı), 150/75,
 A. MKT. UM. 176/98, H. 17.04.1270 (M. 17 Ocak 1854).
 BEO. AYN. D. (Bâb-ı Âli Evrak Odası-Ayniyat Defterleri), nr. 618, 60, H. 16.01.1270 (M. 19 Eylül 1853).
 HAT, (Hatt-ı Hümayûn), 1647/6, H 01.05.1270 (M. 30 Ocak 1854).
 HR. SYS. (Hariciye-Siyasî), 1188/7, H. 02.08.1269 (M. 11 Mayıs 1853).
 HR. SYS. 1188/8, H. 07.08.1269 (M. 16 Mayıs 1853).
 HR. SYS. 1188/ 11, H. 07.10.1269 (M. 14 Temmuz 1853).
 HR. SYS. 1189/4, H. 02.01.1270 (M. 5 Ekim 1853).
 HR. SYS. 1346/38. M. 21 Aralık 1853.
 HSD. AFT. (Satın Alınan Evrak-Ali Fuat Türk geldi Evrakı), 1/51, H. 17.10.1269 (M. 24 Temmuz 1853).
 HSD. AFT. 9/4, H. 29.12.1341 (M. 12 Ağustos 1923).
 İ. DH. (İrade-Dâhiliye), 278/17487, H. 08.06.1269 (M. 12 Eylül 1853).
 İ. DH. 280/17578, H. 25.12.1269 (M. 6 Mart 1853).
 İ. DH. 281/17621, H. 10.01.1270 (M. 13 Ekim 1853).
 İ. DH. 283/17798, H. 25.02.1270 (M. 27 Kasım 1853).
 İ. DH. 285/17944, H. 24.03.1270 (M. 25 Aralık 1853).
 İ. DH. 287/18074, M. 30 Aralık 1853.
 İ. DH. 366/24230, H. 27.05.1273 (M. 23 Ocak 1857).
 İ. HR. (İrade-Hariciye), 105/5133, H.10.03.1270 (M. 11 Aralık 1853).
 İ. HR. 106/5182, H. 22.04.1270 (M. 22 Ocak 1854).
 İ. HR. 327/21182, H. 27.05.1269 (M. 8 Mart 1853).
 İ. MVL. (İrade-Meclis-i Vala), 302/12324, H. 26.06.1270 (M. 26 Mart 1854).
 İ. MVL. 586/26350, H. 08.06.1269 (M. 12 Eylül 1853).
 MVL. (Meclis-i Vala), 273/48, H. 09.07.1270 (M. 10 Mart 1854).

Resmi Yayınlar

- “Havâdis-i Dahiliye”, Ceride-i Havadis, nr. 634, (27.10.1269/03.08.1853).
 “Havadis-i Dahiliye”, Ceride-i Havadis, nr. 648, (06.01.1270 /09.10.1853).
 “Havadis-i Dahiliye”, Ceride-i Havadis, nr. 670, (04. 05.1270/02.02.1854).
 “Varaka-yı Mahsûsâ”, Ceride-i Havadis, nr. 662, (22.03.1270/23.12.1853).
 “Vukû’at-ı Resmîyye”, Takvim-i Vekayi, Sayı: 491, (08.11.1269/13.08.1853).
 “Vukû’at-ı Resmîyye”, Takvim-i Vekayi, Sayı:493, (01.01.1270/04.10.1853).
 “Vukû’at-ı Resmîyye”, Takvim-i Vekayi, Sayı: 499, (04.05.1270/ 02.02.1854).

Kitaplar

- Ahmed Cevdet Paşa. (1953). Tezakir 1-12, Haz. Cavid Baysun, TTK Yayınları.
 Ahmed Cevdet Paşa. (1991). Tezakir 40-Tetimme, Haz. Cavid Baysun, TTK Yayınları.
 Ali Rıza-Mehmed Galib. (1977). XVIII. Asr-ı Hicride Osmanlı Ricali Geçen Asırda Devlet Adamlarımız.
 Haz. Fahri Çetin Derin, Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları.
 Anderson, M. S. (2001). Doğu Sorunu (1774-1923). Çev. İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları.
 Armaoğlu, F. (2017). 19. Yüzyıl Siyasî Tarihi. Timaş Yayınları.

- Badem, C. (2017). Kırım Savaşı ve Osmanlılar. Çev. Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fatma Aliye. (1995). Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı, Bedir Yayınevi.
- Hayrettin Bey. (t.y). Kırım Harbi. Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları.
- Iorga, N. (1948). Osmanlı Tarihi, V, Çev. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara Üniversitesi Yayınları.
- İnal, M. K. (1982). Son Sadrazamlar, I, Dergah Yayınları.
- İrtem, S. K. (2007). Abdülmecid Devrinde Saray ve Bâb-ı Âli. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu. Temel Yayınları.
- Karal, E. Z. Osmanlı Tarihi, I, TTK Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kurat, A. N. (1990). Türkiye ve Rusya. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mehmed Salahaddin, (2021). Bir Türk Diplomatinin Evrak-ı Siyasiyesi. Haz. Meliha Nur Çerçinli. Yeditepe Yayınevi.
- Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856). (2006). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- 1853-1856 Osmanlı-Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekâtı. (1977). Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları.
- Palmer, A. (2003). Son Üç Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu. Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Poole, S. L. (1959). Lord Stratford Canning'in Türkiye Hatıraları. Çev. Can Yücel. TTK Yayınları.
- Salih Hayri. (1988). Kırım Zafernamesi (Hayrâbât). Haz. Necat Birinci. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Slade, S. A. (2012). Müşavir Paşa'nın Kırım Harbi Anıları. Çev. Ve Haz. Candan Badem. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Tuncer, H. (2003). Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1853-1878). Ümit Yayıncılık.
- Türkgeldi, A. F. (2013). Maruf Simalar. Haz. Selçuk Akşin Somel-Mehmet Kalpaklı. TTK Yayınları.
- Türkgeldi, A. F. (1987). Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye. Haz. Bekir Sıtkı Baykal. TTK Yayınları.
- Türkgeldi, A. F. (2012). Rical-i Mühimme-i Siyasiyye. Haz. Hayrettin Pınar-Fatih Yeşil. Kitabevi Yayınları.
- Uçarol, Rifat. (2019). Siyasî Tarih, I, Der Yayınları.

Makaleler

- Akbulut, İ. (2014). 160. Yıl Dönümünde Kırım Savaşı. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. 106 (208), 333-350.
- Akdağ, M. (1949). Medreseli İsyanları. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 1(4), 361-387.
- Gencer, M. (2007). Alman Basınında Kırım Savaşı. Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856), 2007. Sempozyum Bildirisi, 151-172.
- Özcan, B. (2007). Bir Baskının Anatomisi: Sinop Faciası. Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi. 1(2), 7-18.
- Şimşir, B. N. (1994). Kırım Savaşı Arifesinde Mustafa Reşid Paşa'nın Yazışmaları. Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler (Ankara 13-14 1985), TTK Yayınları. 77-89.
- Turan, İ. (1969). Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Öğrenci Siyasal Faaliyeti. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 29(1-4), 171-191.

Tezler

- Karademir, Z. (2016). Osmanlı Devleti'nde Medreseli Olayları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keleş, E. (2009). Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürkci, E. (2023). Osmanlı Devleti'nde Medreseli İsyanları (XIX. Yüzyıl İstanbul Örneği) (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sunay, S. (2015). *Damad Mehmed Ali Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Mücadelesi (1813-1868)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Afyon: Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Rusça Kaynaklar

Ефимов, А. В.(2018). Александр Сергеевич Меншиков в Крымской войне. Дневники. Письма. Воспоминания. Ч. 1, Симферополь : ООО «Антиква», 10-13.

Сахаров, А. Н.(2018). История внешней политики России: В 5 т. Т. 3. Первая половина XIX века (От войн России против Наполеона до Парижского мира 1856 г.). Москва, Академический проект; Парадигма. 13.

Шигин, В.(1993).Синоп(О победе русской эскадры в морском сражении 1853 г.), Морской Сборник, №11. 79-82.

Кудрявцева, Е.П.(2017). Внешнеполитические Успехи И Поражения Николая I (По Воспоминаниям Современников), Вестник МГИМО-Университета, 4(55), 7-24.

Лисовой, Н.Н.(2007),Русское духовное и политическое присутствие в Святой Земле и на Ближнем Востоке в XIX - начале XX в. Институт российской истории РАН, Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук, 1-39.

Киреев, Н.Г. (2007). История Турции XX век, Москва: ИВ РАН, 45.

<http://militera.lib.ru/h/tarle3/06.html>.

Высочков, Л.В.(2001). Император Николай I: человек и государь. СПб.:Издательство С.Петербургского Университета.145.

Анисимов, О.В.(2011) Проблема Святых мест Палестины во Франко-Русских Отношениях 1848-1853 гг. Санкт-Петербургский Государственный Университет, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, 1-18.